

משה רבינו מלך - כהן

ויקח יתרו חתן משה את צפרה אשת משה אחר שלוחיה: (שמות יח, ב)

בעל הטורים מדייק שהפסוק קראה "אשת משה" אפילו אחר שלוחיה, ומפרש משום שאין נושאים גרושתו של מלך, א"כ הוי כאילו היא עדיין אשתו.

האם משה היה לו דין מלך

בעיקר מה דנקט שלמשה היה דין של מלך כך מבואר בזבחים (קב, א) אמר עולא בקש משה מלכות ולא נתנו לו, דכתיב אל תקרב הלום ואין הלום אלא מלכות, שנאמר מי אנכי ה' אלקים וגו' כי הביאתני עד הלום, מתיב רבא רבי ישמעאל אומר יבמה מלך (היינו מה דאיתא התם שחמש שמחות היתה אלישבע יתירה על בנות ישראל, יבמה מלך - דהיינו אחר שמת אהרן בעלה, אלא דצע"ק הרי היו לה בנים, אישה כהן גדול, בנה סגן, בן בנה משוח מלחמה, ואחיה - נחשון נשיא שבט), אמר רבא לו ולזרעו קאמר.

וכ"כ הרמב"ם (בית הבחירה ו, יא) וז"ל אין מוסיפין על העיר או על העזרות אלא על פי המלך וע"פ נביא ובאורים ותומים ועל פי סנהדרין של שבעים ואחד זקנים שנאמר ככל אשר אני מראה אותך וכן תעשו לדורות, ומשה רבינו מלך היה.

וכ"ה ברמב"ן בכמה מקומות (דברים לג, ה) עה"פ ויהי בשרון מלך וז"ל, אבל יש במקצת האגדות שמפרשין אותו על משה, אומרים משה מלך, שנאמר ויהי בישורון מלך בהתאסף וגו'. וא"כ אמר הכתוב, תורה צוה לנו משה להיותה מורשה לקהלת יעקב, והוא היה מלך עלינו ועל כל שבטינו יחד וראוי לנו לעשות דבריו ומצותיו כי מלך גדול וחכם היה עלינו, יספר הכתוב גם בכבוד השליח שהיה גדול וראוי להאמין בו. וכ"ה ברמב"ן פעמיים בפרשתינו (שמות יח, א) עה"פ "למשה ולישראל עמו" – שהרמב"ן מתקשה איזה נפלאות עשה למשה, ופי' שעשה עמו חסד וטובה שיבא אל פרעה תמיד ולא יפחד ממנו, ויביא עליו המכות עד שיצאו ממצרים הוא והעם עמו, והוא כמלך עליהם. ועוד הפעם עה"פ (יח, ב) "אחר שלוחיה" כתב וז"ל בעבור שהזכיר הכתוב (לעיל ד, כ) "ויקח משה את אשתו ואת בניו וישב ארצה מצרים", הוצרך לומר כאן שהיתה בבית אביה, כי משה שלחה שם. ויתכן שיאמר כי לקחה יתרו להשיבה אליו אע"פ ששלחה ממנו, בעבור ששמע כל אשר עשה אלקים למשה, כי מעתה ראוי ללכת אחרי המלך בכל אשר ילך. משמע מדבריו שלא החזירה שתהיה נשואה בחזרה למשה אלא "לבא אחר המלך".

האם משה גירש את צפרה

עוד משמע (וכן משמע בבעל הטורים הנ"ל) שלא רק שלחה הביתה משום שאמר לו אהרון וכו', אלא שגירשה, ודו"ק.

ומשמע שנחלקו בזה במכילתא (מסכתא דעמלק פרשה א) וז"ל ויקח יתרו חותן משה את צפורה אשת משה אחר שלוחיה. רבי יהושע אומר, אחר שנפטר ממנו בגט, נאמר כאן שלוח ונאמר להלן שילוח, מה שלוח האמור להלן גט, אף כאן גט. ר' אלעזר המודעי אומר, מאחר שנפטר ממנו במאמר, שבשעה שאמר הקדוש ברוך הוא למשה, לך הוצא את עמי בני ישראל ממצרים, שנאמר "ועתה לכה ואשלחך אל פרעה", באותה שעה נטל אשתו ושני בניו והיה מוליכם למצרים, שנ' (שמות ד, כ) ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור וישב ארצה מצרים. באותה שעה נאמר לאהרן, "לך לקראת משה", יצא לקראת משה וחבקו ונשקו, א"ל משה היכן היית כל השנים הללו, אמר לו במדין, א"ל מה טף ונשים אלו עמך, אמר לו אשתי ובני, אמר לו, ולאן אתה מוליכם, אמר לו למצרים, א"ל על הראשונים אנו מצטערים ועכשיו נצטער גם באלו, באותה שעה אמר לצפורה, לכי לבית אביך. ובאותה שעה הלכה לבית אביה ונטלה שני בניה, לכך נאמר אחר שלוחיה.

משה שימש בסעודה

והנה כתיב (שמות יח, יב) ויקח יתרו חתן משה עלה וזבחים לאלקים ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלקים, והק' רש"י ומשה היכן הלך, והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד, אלא שהיה עומד ומשמש לפניו. מקורו הוא במכילתא (מסכתא דעמלק פרשה א) ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים, ומשה להיכן הלך ... אלא מלמד שהיה עומד ומשמש עליהם. מהיכן למד, מאברהם אבינו. אמרו, הדבר הזה דרש ר' יצחק ואמר, כשעשה רבן גמליאל סעודה לחכמים, היו כל חכמי ישראל מסובים אצלו; עמד רבן גמליאל ושמעו, אמרו החכמים; אין אנו כדי שישמשנו; אמר להן ר' יהושע, הניחו לו שישמש, שמצינו שגדול מרבן גמליאל שמש את הבריות; אמרו לו, אי זה זה, אמר להם: אברהם אבינו גדול העולם, ששימש מלאכי השרת, והיה סבור בהן שהם בני אדם ערביים עובדי עבודה זרה, רבן גמליאל שישמש חכמים לומדי תורה, על אחת כמה וכמה. אמר להן ר' צדוק, הניחו לו שישמש, מצינו גדול מרבן גמליאל ומאברהם ששימש את הבריות; אמרו לו, אי זה זה, אמר להם: שכינה, שבכל שעה מספיק מזון לכל באי העולם כדי צרכן ומשביע לכל חי רצון, ולא לבני אדם הכשרים והצדיקים בלבד, אלא אף הרשעים עובדי עבודה זרה רבן גמליאל על אחת כמה וכמה שישמש חכמים ובני תורה.

מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול

וכבר הק' בספר המקנה (קידושין לב, ב) הרי איתא בגמ' (שם) מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, א"כ איך היה מותר למשה לישמש בסעודה. ות' דהא דבמלך אין כבודו מחול מייתי מקרא ד"שום תשים עליך מלך" - שתהא אימתו עליך, כדפירש"י בכתובות (יז, א) דלשון שום תשים משמע שימות הרבה, ומפרש המקנה דמשמעות שום תשים משמע שבכל עת ישים עליך מלך, ולא מתקיים זה אלא שיהיה לו בכל שעה אימת מלכות, א"כ לא דמי לאביו או רבו דאף שמצוה להיות אימתן עליו היינו ביש לו אב או רבו, אבל אינו מחוייב להיות לו רב ולכך כשמחל על כבודו הו"ל כאין לו רב, משא"כ במלך שמחוייב לקבל עליו מלך נמצא כשמחל על כבודו

הרי באותו שעה אינו מקיים מצות שימת מלך עליו לכך אין כבודו מחול, וממילא מתורץ מהך דמשה שלא נצטוו במצות שום תשים עליך מלך עד שנכנסו לארץ.

איך הקב"ה יכול למחול על כבודו

גם בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ב סי' עג) דן על השאלה הנ"ל איך משה מחל על כבודו ושימש בסעודה, ותי' שהרי מבואר בגמ' (קידושין לב, א) שהקב"ה יכול למחול על כבודו, דאיתא התם שרב יוסף רצה ללמוד שרב שמחל על כבודו כבודו מחול מזה שנאמר "וה' הולך לפניו יומם", וק' הרי הקב"ה מכונה אצלינו בשם מלך, כמפורש בכמה פסוקים, ומלך אין כבודו מחול. אלא שהיכא שהמלוכה באה מצד ההסכם להמליך עליהם איש זה, אף כי הוא כאחד האדם, בזה אמרה תורה שום תשים שלא ימחול על כבודו כדי שתהא אימתו על העם, דכיון שכבוד המלוכה נותנים לו העם מרצונם צריך הוא להזהר בכבודו, אבל מי שמלכותו היא עצמיית מצד שהוא מופרש מכל העם ונעלה מהם בחכמה ונבואה, שפיר דינו כמו רב כיון שמלכותו נצמחת מצד גדלו בתורה ותורה דיליה היא. ולזה הקב"ה שמלכותו עצמיית מצד שבידו הכל והוא מרום ונשא על כל בראיו, ממילא הכל שלו.

ובזה מיישב הקושיא ממשה רבינו איך מחל על כבודו, (עוד הק' מזה שמצינו במרע"ה שהיה עניו ומחל תמיד על כבודו, שהלך בעצמו לקרוא לדתן ואבירם. וכן יקשה על מ"ש הרמב"ן פ' בהעלותך בענין אלדד ומידד שמרע"ה השיב ליהושע שהוא מוחל על כבודו, וקשה דהא הוי מלך), ומש"כ א"ש דמלוכת מרע"ה לא היתה כעין שאר מלכים, רק מלוכתו היתה מצד עצמו שהיה איש האלקים מופרש ונעלה מכל האדם, לזאת יאתה לו המלוכה. ולכן שפיר היה יכול למחול על כבודו, כי תורה דיליה היא כנ"ל. ובזה מסביר באופן נפלא מה שמבואר בזבחים (שם) שלא נתנה המלוכה לזרעו של משה, (אע"פ שמלכות עוברת בירושה), והיינו בשביל שמלכותו היתה רק מצד שנבחר למלך, וכיון שבניו לא היו במעלה גדולה כאביהם לא היו ראויים למלך טרם שנבחרו מהעם.

מוריד במלכות

עוד יש להעיר אם משה היה כהן למה כל אלו שמרדו את פיו במדבר לא היו חייבים מיתה מטעם מוריד במלכות.

ועי' בשו"ת חת"ס (או"ח סימן רח) וז"ל היוצא מדברינו דמרידה במלכות מטעם חרמן של ישראל בימי יהושע, והמורדים על מרע"ה במדבר לא נתחייבו מיתה אע"פ דהיה "בישורון מלך" מ"מ עדיין לא קבלו עליהם ישראל בחרם להמית המורד במלכות.

עוד מתרצים על פי מש"כ הרמב"ם (מלכים ג, ח) כל המורד במלך ישראל יש למלך **רשות** להרגו, אפילו גזר על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך, או שלא יצא מביתו ויצא חייב מיתה, **ואם רצה להרגו יהרג**, שנאמר כל איש אשר ימרה את פיך, וכן כל המבזה את המלך או המחרפו יש למלך רשות להרגו, כשמעי בן גרא, ואין למלך רשות להרוג אלא בסייף בלבד, ויש לו לאסור ולהכות בשוטין לכבודו, אבל לא יפקיר ממון ואם הפקיר הרי זה גזל. ולפי"ז מיושב למה לא הרגו את דתן ואבירם וכו' משום שהדבר היה תלוי בהחלטת משה רבינו.

איך משה רבינו היה כשר לדון

עוד יש להעיר אם משה רבינו היה מלך איך היה כשר לדון והלא איתא בסנהדרין (יח, ב) שאין מושיבין מלך בסנהדרין - משום לא תענה על רב, ופרש"י שאינך רשאי לסתור את דברי מופלא שבדיינין, ואי אמר מלך חובה, תו לא מצי אינך למחזי ליה זכותא. ות"י הנצי"ב (מרומי שדה שבועות טו, א) דצ"ל דבעת שהיו דנין דיני נפשות היו מושיבין אחר במקומו של משה, ורק בשאר דברים היה משה בהדיהו.

משה רבינו כהן היה

עוד איתא בזבחים (קא, ב) אמר רב משה רבינו כהן גדול וחולק בקדשי שמים היה, שנאמר "מאיל המלואים למשה היה למנה". מיתבי מרים מי הסגירה, א"ת משה הסגירה משה זר הוא, ואין זר רואה את הנגעים, וא"ת אהרן הסגירה אהרן קרוב הוא ואין קרוב רואה את הנגעים, אלא כבוד גדול חלק לה הקדוש ברוך הוא למרים אותה שעה "אני כהן ואני מסגירה", "אני חולטה ואני פוטר", קתני מיהת משה זר ואין זר רואה את הנגעים, אמר רב נחמן בר יצחק שאני מראות נגעים דאהרן ובניו כתובין בפרשה.

עכ"פ אם משה היה כהן שוב התעורר השאלה איך שימש משה בסעודת יתרו הרי אסור להשתמש בכהן, ונדון קצת האם באמת אסור להשתמש בכהן.

האם כהן יכול למחול עכל כבודו

והנה כתב המרדכי (גיטין רמז שפן) בשם תשובת הר"מ, וז"ל אשר שאלת מורי ה"ר אשר בקדושת כהן לפתוח ראשון אם הרשות בידו ליתן רשות לישראל לברך לפניו בסעודה, ונ"ל שהרשות בידו, עי"ש שמוכיח כן מהסוגיא דהניזקין, דמסיק שאם בא לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול הימנו הרשות ביד בסעודה, אבל בבית הכנסת לא דאיתו לאנצויי. אלמא הא דקאמר כהן קורא ראשון היינו מצוה לישראל להקרות לכהן ראשון, אבל אי קאמר כהן אני מוחל על כבודי כבודו מחול.

ועי"ש שמדמה את זה להא דקי"ל שהרב שמחל על כבודו דכבודו מחול, משום ד"תורתו דיליה הוא", כ"ש כהן שהכהונה ניתנה לו ולזרעו עד עולם בברית מלח, דכתיב והיתה לו ולזרעו אחרי ברית כהונת עולם, וכן בפרשת קרח כמה פעמים כהונתכם, אלמא שהכהונה שלהם היא. ולא דמי למלך שאין יכול למחול על כבודו כדנציא כי לה' המלוכה, הממליך מלכים ולו המלוכה, ולהכי כתיב שום תשים עליך מלך שריבה בו הכתוב שימות הרבה, לומר שאין כבודו מחול.

אבל הקשה מיבמות (פח, ב) דאמרינן מנין שאם לא רצה דפנו, פרש"י מנין שאם לא רצה כהן להתקדש מן טומאה ומנשים פסולות, דפנו - הכהן וקדשו בעל כרחו, ת"ל (ויקרא כ"א) "וקדשתו" - בעל כרחו. ות"י דהני מילי גבי נושא נשים בעבירה, אבל לפתוח ראשון ולברך ראשון דלא הוי אלא כבודו יכול למחול, דאטו ליטול מנה ראשון אם לא רצה הכהן ליטול, וכי תיסק אדעתיה למימר דיכפנו, חלילה למימרא כן, ואם שונא מתנות הוא תבא עליו ברכה, (ק"ק הרי אינו שונא מתנות רק מקבל החלק ראשון). אלמא לא אמרינן דיכפנו אף על גב דמ"וקדשתו"

יליף, אלא ודאי לא אמרינן יכפנו אלא נושא נשים בעבירה אבל דברים שהן לכבודו או לריוח ממון מצי מחיל.

אבל עי"ש בהגה"ה, שרבינו שמחה כתב דאין יכול כהן ליתן רשות לישראל לברך, כי אם לרבו או למי שגדול ממנו. כנראה שרצה ליישב דברי הגמ' שמבואר שיכול לוותר על כבודו, אלא דשם מיירי דווקא ברבו או מי שגדול ממנו.

שיטת הרמב"ם והחינוך

אבל עי' בספר המצוות לרמב"ם (מצות עשה לב) שמביא לשון התורה כהנים (פ"א הי"ד) "וקדשתו" על כרחו. ומסביר שר"ל כי זה צווי נצטוינו בו, ואינו בבחירת הכהן. וכן אמרו (שם ה"ו) קדושים יהיו לאלקיהם על כרחם. משמע שלא דווקא לגבי נישואין פסולים הוי בע"כ אלא אפילו לגבי הדין שהוא ראשון לכל דבר שבקדושה. אבל צ"ע מסוגיא דגיטין הנ"ל דמבואר שיכול לכבד מי שגדול ממנו. וראיתי מי שמתרץ, דשם הכהן מכבד לאחר אז אין פגם בכבוד הכהן, ר"ל שאין כאן מחילה, אלא שהאופן שמכבדים הכהן הוא ע"י שנותנים לברך מי שהכהן רוצה שיברך. והר"מ מיירי היכא שהכהן מוחל על כבודו, ואינו מכבד אחר לברך במקומו.

גם שיטת ספר החינוך (מצוה רסט) הוא שלא מועיל מחילה, אבל לדבריו א"א לומר חילוק הנ"ל. וז"ל לקדש זרע אהרן, כלומר לקדשם ולהכניסם לקרבן, וזהו עיקר העשה, וכן להקדימם לכל דבר שבקדושה, ואם מיאנו בזה לא נשמע אליהם. ועי"ש שמסביר שזה כולו לכבוד השם יתעלה, אחר שהוא לקחם ובחרם לעבודתו, שנאמר (ויקרא כא, ח) "וקדשתו כי את לחם אלהיך וגו'", ובא הפירוש, "וקדשתו" - לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון.

כבוד הכהן או כבוד שמים

ועי"ש בהמשך ששרשי המצוה הוא שידוע כי מכבוד האדון לכבד משרתיו, ובכל עת כבדינו הכהנים נזכור ונקבע במחשבתנו כבודו ברוך הוא וגדלו, ובזכות המחשבה הזכה והמעולה והרצון הטוב תחול ברכתו ברוך הוא וטובו הגדול עלינו, והוא חפץ בברכה כאשר הודענו כמה פעמים. היינו שאין כוונת המצוה לכבד הכהנים מצד עצמם, אלא שחייבים לכבד הכהנים משום שע"י זה נכבד את השם. וממילא מובן למה אינם יכולים למחול, משום שאין זה כבודם, כמו שס"ל להמרדכי, אלא כבוד של הקב"ה. ולפי"ז א"א לתרץ כנ"ל, שאם הגדר שהכיבוד של הכהן הוא בעצם כיבוד של הקב"ה, אז אפילו אם הכהן מכבד לאחר, יש כאן פגיעה בזה שאינו מכבד למשרתיו של הקב"ה.

להלכה כתב המ"ב (סימן רא ס"ק יג) שאם הכהן רוצה לחלוק כבוד לאחר בכל זה, רשאי ורק בקריאת התורה אינו יכול למחול.

כהן ששימש ר"ת

עי' בהגהת מרדכי (רמז תסא) שמביא מעשה בכהן שיצק מים ע"י ר"ת, והקשה לו תלמיד הא שנינו בירושלמי המשתמש בכהונה מעל, והשיב לו אין בהם קדושה בזמן הזה דקי"ל בגדיהם

עליהם קדושה עליהם ואי לא לא והקשה א"כ כל מיני קדושה לא ליעבד להו, ושתיק ר"ת. והשיב ה"ר פטר דנהי דיש בהן קדושה, יכול למחול. ועי"ש שמביא ראייה מהא דאמרינן פ"ק דקדושין (כא, ב) אין עבד עברי כהן נרצע מפני שנעשה בעל מום, והשתא בלא הכ טעמי תקשי, היאך מצי משתעבד ביה, אלא ודאי מצי מחיל, והלכך איצטריך לטעמא לבעל מום דא"כ היה נרצע.

וראיתי בספר חבצלת השרון שאפילו לפי המרדכי שיכול למחול אין זה אלא משום "שהכהונה ניתנה לו ולזרעו עד עולם בברית מלח, דכתיב והיתה לו ולזרעו אחרי ברית כהונת עולם", אבל הכהונה לא ניתנה למשה לירושה, שהרי בניו לא שימשו ככהנים, א"כ לכו"ע אינו יכול למחול.

ועי"ש שרצה ליישב על פי מש"כ הרמב"ם (כלי המקדש ד, א - ב) וז"ל הכהנים הובדלו מכלל הלויים לעבודת הקרבנות שנאמר ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים, ומצות עשה היא להבדיל הכהנים ולקדשם ולהכינם לקרבן שנאמר וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב. וצריך כל אדם מישראל לנהוג בהן כבוד הרבה ולהקדים אותם לכל דבר שבקדושה, לפתוח בתורה ראשון, ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון. מבואר בדבריו שכל החיוב לכבד לכהן אינו אלא משום שהובדלו הכהנים לעבוד את ה', ולכן אדרבה משום שאצל משה כל כהונתו לא היה אלא לשעה, אין חיוב לכבדו בכלל.

איסור גרושה לכהן

עוד הקשו האחרונים לפי הצד שמשא גירש את אשתו, וזה היה השילוחין, איך היה מותר להחזירה, הרי כהן אסור בגרושה. ובפשטות י"ל שלא נעשה כהן אלא בהקמת המשכן, א"כ עכשיו כשהחזירה יתרו היה מותר לחזור אליו. ולפי"ז אפילו אם נעשה כהן אח"כ לא היה מחיוב לגרשה, כמו דאמרינן (יבמות סא, א) שכהן שאירס את האלמנה ונתמנה להיות כהן גדול יכנס, א"כ ה"נ אם נעשה כהן אח"כ וכבר היה נשוי לגרושה מותר לקיימה.

ובספר חבצלת השרון רצה לומר שכל האיסור לא נאמר אלא לארון ובניו, כדכתיב (ויקרא כא, א) ויאמר ה' אל משה אמר אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו. ובהמשך כל איסורי כהונה, ובפסוק ז אשה זנה וחללה לא יקחו, ואשה גרושה מאישה לא יקחו כי קדש הוא לאלקיו.

ועל דרך זה יש ליישב ג"כ איך משה שישמש בסעודת יתרו, שהרי באותו פרשה (פסוק ח) כתוב וקדשתו כי את לחם אלקיך הוא מקריב קדש יהיה לך כי קדוש אני ה' מקדשכם, א"כ גם חיבו "וקדשתו" לא נאמר אלא לבני אהרן.